

TEMA: Gränsdragningar och gränsöverskridanden i högskolevärlden

BOUNDARY SETTING AND BOUNDARY CROSSING IN HIGHER EDUCATION. A trend within the contemporary politics of education is to emphasize the role of boundaries and boundary crossing. Most actors and providers in Swedish higher education today present themselves as crossing boundaries. The notion of a willingness to cross boundaries is found at the highest rhetorical level in such outlets as annual reports and vision documents from universities. This is done for a variety of reasons, not least in an attempt to accommodate to the forces of cultural and economic globalization, but also for reasons of growth and innovation, supported by economic theories that place the production of knowledge centre stage. Another outcome of this trend is the increasing emphasis on boundary crossing in undergraduate and graduate curricula. In this article, an introduction is given to this field of study and to some important theoretical notions such as "boundary work".

Keywords: boundary crossing, higher education, cultural and economic globalization, boundary work.

Viljan till gränslöshet

Gränser är produkter av den mänskliga kulturen. De fyller en rad olika funktioner för att avgränsa, skydda, separera, effektivisera och utveckla grupper av människor och deras intressen från andra. Trots de viktiga funktioner som gränserna har, tycks det i vår tid vara upplösningen av gränserna som iakttas allra mest. Eller bör vi kanske se det som att det handlar om mer grundläggande processer, där gränsdragningar och gränsupplösningar är nödvändiga delar, men olika yttringar, av samma dynamiska process? Det vi kallar "globalisering" kan vi se som ett exempel på sådana processer som kan ges många betydelser och preciseringar, men oavsett värderingen av denna är den process där medvetenheten om de globala sambanden och relationerna

ökar alltid också oupplösligt förenad med "lokaliseringen". Globaliseringsprocessen benämns ofta utifrån dess gränsupplösande egenskaper, men samtidigt är gränsbevarandet, som lokaliseringen eller regionaliseringen innebär, en ofrånkomlig del av dess dynamik. Hellre än att tala om "globaliseringen", vilket leder tankarna till den historiska processens ofrånkomlighet, kanske man kan tala om "global assemblages", globala sammanställningar eller möten av heterogena element som har olika riktning och mål (Collier & Ong 2005). Det förhåller sig på ett liknande sätt i de flesta andra sammanhang där gränsoverskridanden är aktuella, när det ökar fokus mot just de gränser som överträds – samtidigt som nya gränser skapas.

Globalisering och den högre utbildningen hör samman på flera sätt. Samtidigt som globaliseringen påverkar den högre utbildningen i en direkt mening, vars implikationer vi ännu bara har börjat analysera (Scott 1998, Becher & Trowler 2001, Daun 2002), så är det som om det går en metaforisk våg av "globalisering" i dess betydelse av gränsupplösning inom den högre utbildningen. Denna upplösning kan i sin tur vara en "följd" av globaliseringen.

En form av globalisering har att göra med den allmänna teknologiska och särskilt informationsteknologiska utvecklingen som medverkar till att krympa avstånd och synkronisera tiden (Urry 1998). Dessa processer leder till bejakandet av utvecklingen mot ett kunskapssamhälle där högre utbildning fyller den viktiga uppgiften av att förbereda befolkningen på nya uppgifter. Högre utbildning är inte längre en exklusiv verksamhet för en privilegierad minoritet av befolkningen, utan erbjuds brett som en massaktivitet. Konkurrensen om en framskjuten placering i kunskapssamhället, bygger på att nationer och regioner lyckas mobilisera sin befolkning till detta "kunskapslyft" i synnerhet inom den högre utbildningen. Man kan se det som att ekonomin och politiken av medborgarna kräver en slags "värnplikt" som innebär att de genomgår högre utbildning för att därmed kunna bidra till samhällets samlade konkurrenskraft. Det livslånga lärandet kan ur detta perspektiv, och med denna analogi, ses som de ständigt återkommande rep(etitions)övningarna i syfte att konsolidera och uppdatera individens beredskap för sin tjänst som kunskapsarbetare i företaget, organisationen, regionen eller nationen. Kunskap och kunskapsproduktion befinner sig numera i centrum av den ekonomiska teorin och institutioner för högre utbildning och forskning har i vissa fall kommit att omformulera sitt uppdrag på ett sätt som närmare definierar dem som "drivkrafter" för den ekonomiska utvecklingen (Sörlin 1996, Törnqvist 2004). Om universiteten tidigare setts som en plats för sanningssökande och kritik ses de numera snarare som plantskolor för entreprenörer. Universitetens närmande till en marknadsmässig kommersiell

attityd leder bland annat till ökade inslag av målstyrning och revisionsmässiga behov av att mäta kvalitet och standard (Strathern 2000). Det accentuerar universitetens inbördes samverkan men också konkurrensen och leder bland annat till en omlokalisering av kunskapsproduktionen i neo-koloniala kontexter (Olds & Thrift 2005).

De disciplinära gränserna utmanas av det som framställs som den irreversibla övergången från ”Mode 1” till ”Mode 2” (Gibbons 2003). Ett sådant scenario av den högre utbildningens roll i globaliseringen är givetvis färgat av ett politiskt ideal om tillväxt i ekonomi och arbete. Dessa processer är gränsupplösande på flera sätt. Universitetens gamla roll som obefläckade sanningsproducenter och elitstatus förändras när massifieringen är det nya idealet. De nationella bildningskontexterna ifrågasätts också av att ”bolognifieringen” av den högre utbildningen kräver ökad standardisering och kommensurabilitet.

En annan form av globalisering i den högre utbildningen påverkas av den första, men är samtidigt annorlunda och det är huvudsakligen denna form som står i fokus för denna samling av artiklar. För att förverkliga ovanstående ambitioner kännetecknas den högre utbildningen idag av en våg av program, projekt och åtgärder som aktivt bidrar till att lösa upp de invanda gränserna mellan ämnen, uppdrag, professioner etcetera (Becher & Trowler 2001). Vårt intresse innefattar givetvis det motstånd som sådana åtgärder möter hos lärare, studenter och avnämare. I denna process bejakas ofta gränsupplösningen och gränsbevakandet ses ofta som onödigt, ålderdomligt och bakåtsträvande. Men detta är inte den enda attityden. Den ikonoklastiska gränslösheten möter också motstånd från traditionsbevarare som inte gärna vill överge det traditionella akademiska uppdraget. Några huvudsakliga positioner till gränsernas roll i den högre utbildningen kan urskiljas. För det första den allmänna iakttagelsen att gränser är ”dåliga”, att de utgör hinder för utvecklingen av ny kunskap och att de systematiskt måste äventyras av modiga gränsupplösare. För det andra, att det är bra med gränser och att man av olika skäl, historiska, pedagogiska, epistemologiska, måste utgå från något avgränsat för att kunna ta spjärn. För det tredje, att gränsernas upplösning är en del av den heuristik som innebär ett bejakande av det otydliga och mångtydiga, något som sedan hanteras inom ramen för en mer konventionell begreppsapparat. För var och en som är verksam inom högskolan i vår tid torde dessa positioner vara välbekanta. Som student, lärare och administratör inom den högre utbildningen har man säkerligen vid olika tillfällen bejakat en eller flera av dessa möjliga positioner, kanske har man gjort just någon av dessa till en viktig del av sitt allmänna förhållningssätt till kunskap och kunskapsproduktion. Inte sällan leder sådana mer definitiva åsikter

till utdragna kunskapspolitiska ställningskrig, men den utgör också ett viktigt redskap för att synliggöra olikheter i förståelsen av det akademiska uppdraget och är ur den aspekten ytterst viktiga.

Gränserna *i* och *för* den högre utbildningen och vetenskapen är ett aktuellt utbildningspolitiskt fenomen. Betoningen av gränserna och förflyttningen av dem i olika riktningar har bidragit till att förändra förståelsen av universitet i vår tid från en plats och gemensamhet för sanningssökande, eller med filosofen Karl Jaspers formulering

The university is a community of scholars and students engaged in the task of seeking truth (Kirp 2003, s 1).

Med denna utbildnings- och ekonomisk-politiska betoning är det därför angeläget att närmare studera gränser och överskridanden inom den högre utbildningen. Att studera villkoren för och yttringarna av samtidsens upptagenhet med gränser och särskilt gränslöshet är en viktig fråga som knyter an till den högre utbildningens roll i en demokrati.

I detta temanummer av *Utbildning & Demokrati* vill vi fokusera olika former av gränsarbete: överskridanden, upprätthållanden och nybildningar i den högre utbildningen. Artiklarna har sitt ursprung i sessionen "Högre utbildning och gränsarbete på djupet, längden och tvären" som hölls vid konferensen "Kulturstudier i Sverige" i Norrköping juni 2005.¹ Sessionen var medvetet utformad som en mötesplats för utbildningsvetenskapligt intresserade forskare från olika kunskapsfält: antropologi (Ulf Mellström), etnologi (Orvar Löfgren², Birgitta Meurling, Fredrik Schoug), kommunikation (Per-Anders Forstorp), litteraturvetenskap (Marta Ronne), tekniksociologi (Jörgen Nissen) och vetenskapsstudier (Catharina Landström). Flera av forskarna delade också ett starkt intresse för genusfrågor som gränser i högre utbildning vilket också märks i deras bidrag (Landström, Mellström, Meurling, Ronne och Schoug).

Bakgrunden till sessionen var bland annat det pågående forskningsprojektet "Det gränsöverskridande lärandets innehåll och organisering".³ I detta projekt är vi intresserade av såväl gränsöverskridandets praktik som dess teori och retorik. Mot bakgrund av de förändrade attityderna och den starkt ökade omfattningen av gränsöverskridande verksamheter inom högskolan, som används som ett exempel på ett generellt ökat intresse för gränsöverskridande (jfr ovan om globalisering), vill vi studera praktiken; hur bedrivs verksamheten, vad innebär den och vad är dess villkor? Den retoriska dimensionen är central; det är viktigt att analysera argumenten för, och emot, det gränsöverskridande, och beskrivningarna av vad det är och innebär. Men också att samtidigt se till den praktiska verksamheten och i vilken mån den lik-

nar den retoriska ”överbyggnaden”. Det övergripande syftet är att öka kunskapen, inte minst den teoretiska förståelsen för gränsöverskridande verksamheter, dess villkor, innehåll och organisering. Inom projektet finns både deskriptiva och analytiska intressen rörande gränsarbetets praktik, retorik och teori.

Högre utbildning och gränsarbete på djupet, längden och tvären

I stället för att diskutera gränser utifrån något privilegierat perspektiv är det fruktbart, menar vi, att använda begreppet ”gränsarbete” (Klein 1996, Gieryn 1999). Vilket förhållande man än har till gränserna – och det är troligt att ingen är helt likgiltig – så är detta en aktivitet där gränserna är både objekt och redskap. Att vilja vara gränsupplösande, gränsbevarande eller både och (i en pedagogisk blandning) kan ta sig uttryck i aktiviteter där gränserna används såväl instrumentellt som normativt och ideologiskt. ”Gränsarbete” är således en mer allmän analytisk benämning på aktiviteter där gränslösheten ibland bejakas och ibland motverkas.

Gränsöverskridande är ett exempel på en typ av gränsarbete som har kommit att bli ett nytt populärt slagord i högre undervisning och forskning och som framgår av ovanstående är det både interna och externa gränser som är berörda. Det är ingen överdrift att säga att det just nu i högskole-Sverige råder en konjunktur där den form av gränsarbete som innebär upplösning och äventyrande bejakas. Inte sällan motiveras gränsöverskridanden inom vetenskapen med att samtidens komplexa problem kräver teorier och metoder som är eklektiskt samverkande. I bakgrunden till en sådan argumentation återfinns allt som oftast hypotesen om en övergång från kunskapsproduktionens ”Mode 1” till ”Mode 2” (jfr ovan), det vill säga inriktningen mot att samhällsrelevant problemlösning kräver samarbete över gränserna. Gränsöverskridandet kan även motiveras med externa argument, några av vilka vi aktualiserat ovan, nämligen att globaliseringen av den högre utbildningen leder till ökad konkurrens i global, europeisk och nationell bemärkelse.

Begreppet ”gränsöverskridande” används idag mycket flitigt inom högre utbildning, forskning och utbildningspolitik. Vanligen har det positiva konnotationer som mod, äventyrlighet och kreativitet. Man tänker idag i första hand på ”gränsöverskridandet” som ett uttryck för nytänkande och företagsamhet snarare än som en illegitim och fientlig överträdelse av lag och gränser där någon gör intrång på andras domä-

ner. I den samtida utbildningspolitiken är det helt i sin ordning att överskrida gränser, det är något man uppmuntras att göra och det är något som utbildningsanordnare gärna utmärker sig för att göra. Låt oss se på några samtida exempel från ett urval av landets universitet.

Linköpings universitets forskningsstrategi 2005–2008 kallas ”Gränsöverskridandets idé i praxis”:

Linköpings universitet är en ung institution med en stark tradition av *samverkan såväl över ämnes- och fakultetsgränser* som med det omgivande samhället. Universitetet är känt för sin förmåga att finna *nya ofta okonventionella vägar* inom utbildning och forskning och för sin förmåga att etablera och bedriva *gränsöverskridande samverkan* mellan starka, internationellt slagkraftiga forskningsmiljöer. En *mångvetenskaplig* ansats präglar också de tre strategiska områden som lyfts fram i det följande. Det är forskningsfält som alla har en stor vetenskaplig potential, men det är också områden av stor betydelse för tillväxt, välfärd och trygghet. Det är strategiska satsningar som ställer stora krav på förmåga till *samordning och samverkan över fakultetsgränser* (sidan 1, vår emfas).

I KTHs forskningsstrategi för 2004–2007 ”Idag och imorgon” benämns skolan som ”Ett gränsöverskridande KTH”. Där påpekas traditionerna av att samarbeta med omvärlden, att studenterna ser Europa som en naturlig arbetsmarknad och att många utländska studenter kommer till skolan. Men gränsöverskridandet gäller även kunskapsområdena:

Vid sidan av de starka forskningsmiljöer som redan finns, behöver KTH utveckla sin kompetens inom ett antal *tematiska* områden. Ett fruktbart *gränsöverskridande samarbete* kräver tillgång till högsta ämneskompetens inom samverkande discipliner. KTH erbjuder genom sin rika tillgång på spetskompetens inom teknik och naturvetenskap stora möjligheter till *samarbeten* också med andra vetenskapsområden. Sådana *samarbeten* ställer krav på gedigna kunskaper inom den egna teknikvetenskapen och stärker fokuseringen på inomvetenskapligt kunnande (sidan 6, vår emfas).

Uppsala universitet är inte sämre när det gäller gränsöverskridanden i sina ”Forskningsstrategier 2005–2008”:

Uppsala universitets förutsättningar att bedriva högkvalitativ forskning *i gränsområden över fakultetsområdena* är utmärkta. Tre vetenskapsområden och nio fakultetsnämnder

innebär en betydande bredd inom forskningen med ett stort antal discipliner och forskningsområden vid forskningsfronten (sidan 1, vår emfas).

I Uppsala, liksom på KTH, utmärker man sig i första hand för att vara en institution som brett konsoliderar kunskapsbildningen i disciplinära områden, men detta blir också den nödvändiga utgångspunkten för att även kunna klara av det gränsöverskridande utbildnings- och forskningsuppdraget.

Redan dessa exempel på hur begreppet ”gränsöverskridande” används vid några av landets universitet visar att det är ett mycket glidande begrepp som kan stå för många olika saker. Själva gränserna kan vara av olika slag, inte bara inomvetenskapliga och disciplinära utan även professionella, kulturella, politiska, organisatoriska och geografiska. Själva överskridandet av gränser kan också syfta på olika typer av handlingar: sätt att komma i kontakt med nya studenter, nya vägar för kunskapen, nya metoder och teorier, demonstrationen av förmågan till samarbete och samverkan, nya sammanställningar av partners, nya marknader för innovation och produktion, etcetera. Kunskapen står självfallet ofta i centrum i det gränsöverskridande arbete som görs inom högre utbildning och forskning, men ”kunskapen” blir oftare bärare av en mängd andra syften, handlingar och förväntningar, exempelvis att skapa nya marknader och konsumenter, att skapa innovationer för att i sin tur skapa produktion. ”Kunskapen” blir ett strategiskt redskap för det lokala, regionala och nationella innovationssystemets expansion och konkurrenskraft i utvecklingen mot det så kallade kunskapssamhället, men det bär också med sig en anda av neutralitet, opartiskhet och vetenskaplighet i betydelsen att den är fritt tillgänglig för alla. ”Kunskapen” är på många sätt det perfekta ideologiska slagordet och de allra flesta av oss har övervägande positiva associationer till det. Överskridandet kan således förstås inte bara som ett interdisciplinärt eller tvärvetenskapligt gränssnitt, utan som en form av expansion där territoriella, ekonomiska och kulturella gränser utmanas. Ibland kan till och med själva gränslösheten vara det som eftersträvas, ett tillstånd där alla murar och psykologiska hinder bryts ner för att uppmuntra en gränslöshet som antas vara kreativ och befriande. Gränsöverskridandet inom den högre utbildningen kan lite tillspetsat ses som en ideologisk uppmaning till akademisk imperialism eller, för att använda en annan och något mer moraliserande metafor för gränsöverskridande, till akademisk promiskuitet. Detta är mycket påtagligt inom den tillämpade naturvetenskapliga forskningen, inom teknik och medicin där det ses som naturligt att stärka tillväxt och konkurrenskraft. Detta syns också

tydligt i exempelvis Vetenskapsrådets underlag till forskningspropositionen 2005–2008, *En stark grundforskning i Sverige*.

Det fria kunskapssökandet, där forskarna hela tiden utmanar och *överskrider gränser*, har visat sig ge de mest spännande genombrotten och efter hand även de mest framgångsrika tillämpningarna. [...] *Nya idéer och kontakter* med den internationella forskningsfronten ger kvalitet som också påverkar grundutbildning, forskarutbildning och mer tillämpad och behovsstyrd forskning. [...] Vetenskapsrådets roll är att främja *förnyelse* och kvalitet över hela grundforskningsfältet (s 7).

Forskningen är ett led i sökandet efter ökad förståelse av den värld vi lever i. Den är också av stor betydelse för ett lands möjlighet att hävda sig i den internationella konkurrensen. Även om det inte existerar något enkelt samband mellan omfattningen av utbildning och forskning i ett land och dess ekonomiska, sociala och kulturella utveckling, känner de flesta intuitivt att ett sådant samband finns. Det är mycket sannolikt att sambandet dessutom blir starkare i det moderna kunskapssamhället (s 8, vår emfas).

I citaten visas dels att gränsöverskridandet spelar en stor roll även hos Vetenskapsrådet, dels att den internationella konkurrensen och framväxten av kunskapssamhället gör det nödvändigt att satsa på utbildning och forskning.

I denna samling artiklar fokuseras den form av gränsarbete som just är eller avser att vara gränsöverskridande, då detta just nu är en utbildningspolitisk trend som i sig motiverar undersökningar och analyser. Inom kunskapsområden som exempelvis kulturstudier, informationsteknologi, bioteknologi, kognitionsvetenskap och företags ekonomi, för att bara nämna några, finns exempel på en strävan efter att överskrida det etablerade och invanda, att bryta ny mark och att skapa nya oväntade synergier. Men det är kanske i en kombination av anpassning och motstånd som gränsmetaforerna får sin största pregnans och det är i djärva användningar som den nya kunskapen kan lanseras som just ”ny”. Gränsöverskridandet har blivit ett nytt slagord i myndigheternas och universitetens visionsdokument (jfr ovan), kanske kan man tala om att det blivit en ny ledstjärna. Hur gränsarbetet i praktiken sker och hur en eller annan form av gränsarbete motiveras inom den högre utbildningen är ett viktigt fält att undersöka, inte enbart för att det just nu tycks vara en trend utan också för att det genom en sådan analys kan bli möjligt att komma bortom en del läsningar som delar debatten i två åtskilda läger (för eller emot gränsöverskridande). Man kan säga att detta gränsarbete i

”den högre skolan” (den högre utbildningen) i hög grad inte bara är ett pedagogiskt och utbildningsvetenskapligt fält, utan också ett kulturanalytiskt forskningsfält där frågor om identitet, makt och mening står i fokus. Dessa studier bidrar således till att ge utbildningsvetenskapen en kulturvetenskaplig inriktning, något som flera av artikelförfattarna argumenterar för.

Studier av gränsarbete i ”den högre skolan” kan omfatta olika typer av undersökningar och projekt och vi kan här nämna några (jfr Tight 2003, s 57). Ett projekt med högskoledidaktisk inriktning är studier av utbildningar (grundutbildningar och forskarutbildningar) som avser att vara eller som kallar sig själva gränsöverskridande eller använder någon liknande gränsmetafor, till exempel tvärvetenskapliga, interdisciplinära eller mångvetenskapliga (Forstorp & Nissen 2003). I början av 2000-talet i Sverige finns det åtskilliga exempel på sådana utbildningar och när det gäller nationella forskarskolor har gränsöverskridandet, i geografisk och disciplinär mening, ofta varit ett ramvillkor. Högskoledidaktiska projekt av ett sådant slag tar fasta på olika aspekter av processen, exempelvis undervisning och lärande, kursdesign, studenternas perspektiv, policy eller ledning och styrning. Men det handlar också om kunskapssyn och särskilt om hur denna hanteras när olika områden konfronteras eller överskrids. Särskilt intressant blir det att studera när nya kunskapsfält, som i sig är resultatet av synergier av olika slag, etableras och konsolideras; som exempel kan nämnas kulturstudier, miljövetenskap och utbildningsvetenskap. Gränsdragningar och distinktioner är också centrala aspekter av den process där mångfaldsfrågor hanteras inom den högre utbildningen. I sådana aktiviteter som har en riktning mot mångfald och ”diversity management” blir frågorna om inkludering och exkludering centrala. Frågan om plats och rum är viktiga för de olika satsningar som görs på geografiskt gränsöverskridande forskarskolor varav flera får sitt värde just av att sakna en enda fast ”plats”. Inte minst är de ideologiska frågorna viktiga, nämligen hur värden och normer för kunskapens hantering lyfts fram i olika verksamheter och vilken roll gränserna spelar för sådana argument som har med egenskaper som ”det unika”, ”kvalitet”, ”spjutspets” och ”excellens” att göra. Vi har noterat att den ökade konkurrensen men också samspelet mellan olika aktörer inom den högre utbildningen sker på en arena som definieras som en marknad, för övrigt tycks såväl ”kunskap” som ”marknad” motiveras på ett likartat sätt (Brown 1997).

Gränsarbete inom den högre utbildningen är således ett fält som väcker många frågor. Vikten av att göra detta i en tid när globaliseringen och dess olika nivåer påverkar den högre utbildningens innehåll och organisering behöver lyftas fram, inte minst av demokrati-

och rättighetsskäl. Vi behöver förstå hur och varför gränsöverskridandet just nu är en sådan prioriterad angelägenhet för dem som organiserar utbildningar. Att detta på olika sätt har med globaliserings olika nivåer att göra är ett allmänt konstaterande som ytterligare behöver preciseras.

Högre utbildning, gränsarbete och kulturstudier

Begreppet ”gränsarbete” är bildat efter engelskans ”boundary work” (Klein 1996, Gieryn 1999). Gränsarbetet kan analytiskt (men inte uttömmande) indelas i tre delar med avseende på det område som avses för gränsarbetet: (1) För det första kan gränsarbetet avse det som försiggår inom och mellan discipliner, vetenskaper och/eller kunskapsfält. Detta inkluderar epistemologiska och vetenskapsteoretiska perspektiv. (2) För det andra kan det avse det objekt som studeras och hur detta avgränsas respektive inte avgränsas från andra sammanhängande objekt, fenomen och processer. Synen på vad som skall studeras hänger ofta intimt samman med hur det vetenskapsteoretiska och epistemologiska perspektivet (jfr (1)) formuleras. För det tredje (3) kan gränsarbetet avse de geografiska och kulturella (exempelvis professionella) gränser som upprättas eller överskrids mellan regioner, nationer och grupper av människor, till exempel globaliseringen och ”den öppna högskolan”. I praktiken kan gränsarbetet – och gör det ofta – omfatta en eller flera av dessa aspekter. Således är det inte ovanligt att det epistemologiska perspektivet hänger samman med studieobjektet, men även att perspektivet kan förankras i geografiska och kulturella distinktioner. I de följande artiklarna beskrivs och analyseras ”den högre skolan” som ett kulturanalytiskt fält, särskilt med avseende på de olika former av gränsarbeten som där görs. Det som är gemensamt för alla artiklar i detta temanummer är att författarna vill se studiet av gränsarbete som ett kulturanalytiskt och utbildningsvetenskapligt fält. Vid närmare påseende är det framförallt två aspekter av detta som fokuseras: (a) gränser, gränsarbete och gränsförskjutningar i akademien och den högre utbildningen; (b) den högre utbildningen/akademien som ett fält för kulturorienterade studier.

Utvecklingen av vetenskap och högre utbildning

Ett exempel på den vetenskapliga utvecklingen som en form av gränsöverskridande ges i *Catharina Landströms* artikel KULTURSTUDIER AV VETENSKAP. Själva området som beskrivs är vetenskapsstudier med dess objekt vetenskap och dess utveckling presenteras i tre steg från ett

filosofiskt studium av vetenskapens epistemologi (vetenskapsteori) till fokus på den vetenskapliga kunskapsbildningen också med hänsyn tagen till de sociala processerna där kunskapen formuleras och representeras (sociala studier av vetenskapen). Det tredje steget i denna utveckling representeras av den relativt nya inriktningen inom vetenskapsstudier som kallas kulturstudier av vetenskap, dit Landström själv lokaliserar sin tillhörighet. Hon visar hur det i denna process sker en förskjutning, eller om man så vill ett gränsöverskridande, vad gäller kunskapsområdets objekt (jfr (2) ovan). Från att utgöras av epistemologiska kategorier frikopplade från konkreta sammanhang vidgas detta objekt till att omfatta sociala processer för kunskapsproduktion och slutligen även hela den kultur inom vilken vetenskapen bedrivs. I den process där vetenskapsstudiernas gränser på detta sätt förskjuts och vidgas närmar sig också området kulturstudier i allmänhet. Men detta har också konsekvenser för hur vetenskap definieras, det vill säga gränsen för vad som kan räknas som vetenskap blir ”en kulturproducerande verksamhet med ett specifikt territorium vilket den bearbetar genom egna, väldefinierade praktiker” Dessa nya sätt att förstå vetenskap beskriver Landström genom en läsning av tre centrala och programmatiska texter i denna tradition, och visar hur dessa tre positionsbestämningar i sig utgör tre delvis olikartade sätt att förskjuta gränserna (framåt, i sidled och som bidrag till att synliggöra gränser som redan finns). Hon tar också upp det exempel hon själv studerat, nämligen utrotningen av kaniner i Australien, ”Bunnycide”, som ett exempel på hur tolkningen av vad som är vetenskap är betydligt mer representerad än till dess traditionella och legitima förespråkare. I den avslutande delen av artikeln och med utgångspunkt från ett kulturstudieperspektiv på vetenskap, presenterar hon en rad problem som kunskapsfältet står inför när dess vetenskapsområde, från att tidigare huvudsakligen varit naturvetenskapligt, tekniskt och medicinskt, även vidgas till att omfatta kultur- och samhällsvetenskap. Hon pekar här på de stora utmaningar som sådana studier innebär vad gäller forskningsobjektets stabilitet respektive föränderlighet när gränserna flyttas för vad ”som är ett lämpligt studieobjekt för kritiska undersökningar av meningsproduktion”.

Själva fältet kulturstudier återkommer också som en del av objektet i *Per-Anders Forstorps* bidrag LIMINALA METAFORER OCH GRÄNSARBETE I DEN HÖGRE SKOLAN. I likhet med Landström beskrivs här utvecklingen inom ett kunskapsfält, även om själva fältet och dess konjunkturen (kulturstudier) är annorlunda gentemot de som återfinns i den betydligt äldre traditionen vetenskapsstudier. Exemplet kulturstudier lyfts här fram för att illustrera förekomsten av grännsarbete och liminala metaforer inom samtidens högre utbildning och forsk-

ning. Som sådant kan exemplet ses som ett relevant bidrag till fältets självförståelse, något som är aktuellt i en tid när ämnet expanderar både nationellt och internationellt, men även som ett relevant område för utbildningsvetenskaplig analys. Utgångspunkten är att kunskapens dynamik, i en eller annan form är knuten till ideal om framsteg, innovation och förnyelse. Denna dynamik leder till skapandet av åtskillnader mellan det som är gammalt och det som är nytt, mellan det vi vet och inte vet. Inte minst inom fältet kulturstudier finns ett starkt bejakande av det okända, det dolda, det osynliga och paradoxala. Området utgör därför en mycket rik källa för att identifiera gränsarbete. Detta skall på intet sätt tolkas som en reducering av områdets relevans, eller som en kritik av dess förutsättningar, utan leder snarast till ståndpunkten att området som sådant i hög grad kapitaliserar på en kunskapssyn som betonar osäkerhet och, precis som i Landströms fall, föränderlighet. De exempel som tas upp visar också att den kunskapssyn som kultiveras inom fältet paradoxalt nog måste kombineras med en del andra åtaganden av mer institutionell karaktär, till exempel som att sammanfatta teorier och metoder samt att bygga upp en handbokskunskap för "den icke-disciplinära disciplinens" kumulativitet.

Fredrik Schoug tar i sin artikel DEN KVALITETSMÄRKTA HÖGSKOLAN upp den trend mot optimering och "kvalitet" som kännetecknar dagens högre utbildning. Han placerar detta inom ramen för de större förändringar som under den senaste tjugoårsperioden lett till avreglering, decentralisering och målstyrning inom högskolan. Det finns väl skäl att förmoda att vi ännu bara sett början på den process av självvärderingar vars spiralliknande överlagringar är själva ramverket för den europeiska synergin. Han knyter an till Foucaults teori om övervakning och aktualiserar dennes disciplinära panoptiska scheman som ett exempel på Bolognaprocessens självvärderings- och revisionskultur. Men det finns kanske något av en hoppfullhet att finna i det akademiska systemets olydighet och det faktum att akademikerna är notoriskt svåra att styra, men en lika möjlig slutsats av Schougs text är snarare att forskarsamhällets aktörer själva ivrigt spelar med i den process där kvalitetsretoriken får allt större utrymme och betydelse. Schoug diskuterar begrepp som "kvalitet", "excellens" och "tillväxt" och noterar dess ymniga förekomst på de svenska universitetens webbplatser som uttryck för den kvalitetsretorik som antas vara direkt bunden till medelstilldelningen. Några sådana enkla kausalsamband mellan kvalitet och pengar finns dock inte, påpekar han. Granskningen av kvalitetssträvandena, eller snarare kvalitetsgranskningarna inom högskolan är i hög grad relevant vid studiet av gränsarbete och -överskridanden för som han själv skriver "kvalitet framstår inte bara

som ett överdisciplinärt rättesnöre för olika forskningsområden, utan alltmer också som den *gränsöverskridande norm* som universitetets alla verksamhetsområden skall leva upp till” (vår emfas). När resurser nu ska fördelas, inte mellan ansökningar inom ett avgränsat teoretiskt och metodologiskt forskningsfält utan mellan miljöer vars ”kvalitet” ska bedömas, får föreställningar om kvalitet, excellens och ”styrka” tjänstgöra som måttstockar för att egentligen göra jämförelser mellan äpplen och päron. Genom ”kvalitet, excellens och ’styrka’” skapas på detta sätt nya, och än så länge ganska okända gränser mellan vitt skilda verksamheter. ”Det är”, som Schoug pregnant avslutar sin artikel, ”viktigare att vara bäst än att ha rätt”. Därmed har vi tagit ett stort steg närmare synen på kunskap och vetenskap som ”venture capital” (jfr ovan).

För tjugofem år sedan var tvärvetenskap kontroversiellt i Sverige. Idag är det snarast en norm att nya satsningar inom såväl grund- som forskarutbildning skall vara gränsöverskridande på ett eller annat sätt. I ett regleringsbrev till högskolorna är de olika aktörerna ålagda att tillgodose detta. I sin artikel TVÄRVETENSKAP OCH/ELLER GRÄNSÖVERSKRIDANDEN? utgår *Jörgen Nissen* från den radikala förändringen i attityden till tvärvetenskap och andra gränsöverskridande fenomen. I början av 1980-talet betraktades tvärvetenskap som något som bedrevs på akademins bakgård, men idag har argumentationen vänt och nu tävlar de äldsta, största och ”bästa” universiteten om att göra gränsöverskridandet till sitt kännemärke, inte längre på bakgården utan på borggården. Det som förr framställdes som ett tvång för mindre lärosäten (tvärvetenskap var det enda man kunde bidra med) framställs idag som de stora universitetens fördel (just genom att man är framstående inom så många områden har man de bästa förutsättningarna för att lyckas med olika former av gränsöverskridande aktiviteter). Nissen placerar sin studie i en renodlad utbildningsvetenskaplig kontext där olika typer av gränsöverskridanden studeras. Med utgångspunkt från de enda tillgängliga studierna och från den mest kända teoretikern på området, Julie Thompson Klein, lyfter han fram förutsättningen att det gränsöverskridande ofta är osynligt i organisationsmatriserna:

interdisciplinarity exists in the 'white space' in organizational charts.

Nissen använder de existerande typologierna och svenska exempel för att utvidga dessa i riktning från tvärvetenskap till gränsöverskridande. En huvudpoäng är att de svårigheter med tvärvetenskap som vanligen förknippas med olikheter mellan olika discipliner eller uni-

versitetsämnen snarare oftast går tillbaka till att det rör sig om att det är olika organisatoriska enheter som ska samarbeta, må de sedan vara organiserade efter discipliner, mångvetenskaplig verksamhet eller professioner. Han tar också upp iakttagelsen att universitetets yrkesutbildningar sällan eller aldrig omnämns i tvärvetenskapliga eller gränsöverskridande sammanhang, trots att de har lång tradition av att sammanföra stoff från olika ämnen och inte minst relationen till det omgivande samhället.

De kvinnliga forskarnas situation uppmärksammas av *Birgitta Meurling* i hennes studie av mentorsprojekt och ledarskapsutveckling vid Uppsala universitet, GRÄNSÖVERSKRIDANDE ELLER GRÄNSBEVARANDE? MENTORSPROJEKT OCH LEDARSKAPSSATSNINGAR I UNIVERSITETSVÄRLDEN. Integration, mångfald och gränsöverskridande är viktiga samtida honnörord inte bara inom utbildningar och vetenskapsområden utan även inom universitetet som en arbetsplats. Vid många universitet bedrivs förändringsarbete i syfte att skapa större jämställdhet, men frågan är vad detta arbete egentligen leder till. I sitt bidrag beskriver Meurling erfarenheter av detta arbete från utgångspunkten att den akademiska världen är fylld av olika slags gränser och hierarkier, inte sällan motiverad av genustillhörighet. Hon gestaltar den akademiska världen – och det gäller nog inte bara i Uppsala med sina gamla anor – som ett professionsfält kännetecknat av homo-socialitet. Hon använder Bourdieus fältteori för att teckna fältets egenskaper, balans och maktkamp, dess doxa och dess heteronomi. Men vad är egentligen erfarenheterna av den form av ganska ytliga jämställdhetsarbete som bygger på att den underordnade gruppen skall identifieras för att sedan, informeras, stöttas och utbildas? Leder det till att gränserna överskrids, vilket är den önskade emancipatoriska implikationen av jämställdhets- och förändringsarbetet, eller leder det till att gränserna bevaras? Hon pekar på det faktum att en viktig del av orsakerna till att gränserna bevaras inom akademien, precis som i övriga delar av samhället, är att majoritetsgruppen aldrig aktivt identifieras som ett problem. På samma sätt möts här de kvinnliga forskarna av välvillig men kanske ofrivilligt nedlåtande attityd. Vem drar gränserna och vem tolkar vad de betyder? Meurling pekar framåt mot att kommande jämställdhetsarbete i syfte att överskrida gränser måste aktualisera ett intersektionalitetsperspektiv, man kan således inte enbart utgå från genus och peka på att detta är den enda viktiga särskiljande kategorin, när det också är en fråga om klass, generation och etnicitet.

Marta Ronne prövar, i sin artikel TEORETISKA PERSPEKTIV PÅ KÖN, KLASS OCH GRÄNSÖVERSKRIDANDEN I AKADEMIN, utifrån sina studier av forskaren och litteraturkritikern Margit Abenius, hur kultursociologen Pierre Bourdieus arbeten kompletterade med en feministisk be-

greppsapparat hämtad bland annat från Toril Moi, kan användas för att analysera komplexiteten i gränsöverskridanden. Exemplet utgörs av det köns- och klasstrukturerade fält som det akademiska och det litteraturkritiska fältet utgör. Abenius kan ses som ett exempel på en kvinnlig akademiker som medvetet valde att bli litteraturkritiker utanför akademien. Hon behövde passera många olika gränser i sin karriär, som kvinna i akademien och som akademiker som lämnar universitetet för en gärning som kritiker. Ronne är huvudsakligen intresserad av medvetna livsval, i det här fallet ett medvetet gränsöverskridande från det akademiska fältet som Abenius vunnit tillträde till och inom vilket hon också erhållit en viss makt, till rollen som smakdomare i radion och *Bonniers Litterära Magasin* som sina främsta arenor. Ronne visar här med sociologen Zygmunt Baumans hjälp hur identitetsbegreppet framstår som fruktbart i en kultursociologisk studie av genus, gränsöverskridanden och intellektuella karriärvägar.

Ulf Mellström utgår från sin etnografiska förtrogenhet med den kinesiska diasporan i Penang, Malaysia, för att på några olika sätt knyta an till temat om gränsarbete i artikeln GRÄNSÖVERSKRIDANDETS PRAKTIK OCH ÖMSESIDIGHETENS MANDAT. För det första problematiserar han gränser och gränsöverskridanden som ett metodologiskt problem, nämligen hur forskare och informant ömsesidigt utnyttjar varandra i fältarbetssituationen. Denna diskussion kontextualiseras i de kvalitativa studiernas återkommande upptagenhet med representation, gestaltning och reflexivitet. Mellström vill gå bortom det han kallar "metodkonfessionalism" för att istället fästa blicken på kunskapsproduktionen i fält som en "evokativ process av ömsesidig reflektion". Detta tema illustreras med exempel från fältet som visar hur parterna går över gränser för att tillskriva den andra parten identiteter som de själva kan ha nytta av. För det andra problematiserar han kunskapsproduktionens förändrade landskap, även det med utgångspunkt från fältstudier i Malaysia. Bland kineserna i Penang har det länge funnits bestämda regler för vem av barnen som kan få högre utbildning. Strävan efter social mobilitet styrs där, som på andra håll, av utbildning och i den patrilineära kinesiska diasporan får detta särskilda uttrycksformer. För att teoretisera de förändrade utbildningslandskapen myntar Mellström begreppet "eduscapes", bildat i analogi med Arjun Appadurais "scapes" som betecknar olika globala kulturella flöden inom media, finans, teknologi, ideologi och etnicitet. Eduscapes är globala kunskaps- och utbildningslandskap, transnationella flöden av människor och idéer. De kinesiska malayernas erfarenheter är exempel på hur denna grupp gemensamt formar och ingår i ett "eduscape" som i vissa fall innebär att familjemedlemmarna tillfälligt sprids över flera kontinenter men ändå bevarar sina familje-

band inte minst i ekonomiskt avseende. Diskussionen om den typ av gränsöverskridanden som äger rum i "eduscares" är synnerligen relevant i en tid när antalet studenter globalt sett ökar exponentiellt och när den högre utbildningen blir ett område där globaliseringen gör sig kraftfullt märkbar.

Gränsöverskridande – en ny ledstjärna för högre utbildning?

I en tid när gränsöverskridandet tycks vara så allmänt omhuldat, inte bara inom kulturstudier, utan också vid landets universitet och hos forskningsfinansiärer, är det viktigt att försöka förstå vilka funktioner gränsöverskridandet fyller, dess villkor och implikationer. Handlar det om kunskapssyner enbart eller rör det också konkurrens, annektering av marknader och produktionen av nya konsumenter? Det är nödvändigt med en analytisk och kritisk blick för att kunna genomskåda anspråken på vilka gränser som skall överskridas. Visst kan det ofta vara motiverat men ibland kan man tycka att slagorden ekar tomt och mest motsvarar en vetenskapens eller högskolans motsvarighet till "corporate bullshit" (Melin 2004). Medelstilldelningen för forskning och utbildning är ett slagfält och en marknad där förmågan till dramaturgisk gestaltning kan vara avgörande, ett spel där ytan kanske räknas mer än innehållet?

Per-Anders Forstorp, KTH & Jörgen Nissen, LiU

Noter

1. Vid sessionerna medverkade etnologen Billy Ehn som kommentator och vi tackar honom och alla andra deltagare för deras konstruktiva bidrag till diskussionen.
2. Orvar Löfgrens bidrag "Livet på Minörskolan – Utställningen som undersökande verksamhet" finns publicerat i Svensson, Birgitta, red (2005): *Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter*.
3. Projektet är finansierat av Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté. Se www.csc.kth.se/~forstorp/glio.html för mer information om projektet.

Referenser

- Becher, Tony & Trowler, Paul R (2001): *Academic Tribes and Territories. Intellectual Enquiry and the Culture of Disciplines*. Second edition. Buckingham: Open University Press.
- Brown, Susan Love (1997): The free market as salvation from government. The anarcho-capitalist view. I James G Carrier, red: *Meanings of the Market. The Free Market in Western Culture*, s 99–128. Oxford: Berg.
- Collier, Stephen J & Ong, Aihwa (2005): Global assemblages, anthropological problems. I Stephen Collier & Aihwa Ong, red: *Global Assemblages. Technology, Politics and Ethics as Anthropological Problems*, s 3–21. Malden, MA: Blackwell.
- Daun, Holger, red (2002): *Educational Restructuring in the Context of Globalization and National Policy*. New York & London: Routledge Falmer.
- Forstorp, Per-Anders & Nissen, Jörgen (2003): *Det gränsöverskridande lärandets innehåll och organisering*. [Ansökan Vetenskapsrådet.]
- Gibbons, Michael (2003): A new mode of knowledge production. I Roel Rutten; Frans Boekma & Elsa Kuijpers, red: *Economic Geography of Higher Education. Knowledge Infrastructure and Learning Regions*, s 229–243. London & New York: Routledge.
- Gieryn, Thomas (1999): *Cultural Boundaries of Science. Credibility on the Line*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirp, David L (2003): *Shakespeare, Einstein and the Bottom Line. The Marketing of Higher Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Klein, Julie Thompson (1996): *Crossing Boundaries: Knowledge, Disciplinarity, and Interdisciplinarity*. Charlottesville and London: University Press of Virginia.
- Löfgren, Orvar (2005): Livet på Minörskolan. Utställningen som undersökande verksamhet. I Birgitta Svensson, red: *Föremål för forskning. Trettio forskare om det kulturhistoriska museimaterialets möjligheter*, s 210–215. Stockholm: Nordiska museet.
- Melin, Lars (2004): *Corporate Bullshit. Om språket mitt i city*. Stockholm: Svenska förlaget.
- Olds, Kris & Thrift, Nigel (2005): Cultures on the brink. Reengineering the soul of capitalism on a global scale. I Nigel Thrift: *Knowing Capitalism*, s 93–111. London: Sage.
- Rutten, Roel; Boekma, Frans & Kuijpers, Elsa, red (2003): *Economic Geography of Higher Education. Knowledge Infrastructure and Learning Regions*. London & New York: Routledge.

- Scott, Peter (1995): *The Meanings of Mass Higher Education*.
Buckingham: Open University Press.
- Scott, Peter, red (1998): *The Globalization of Higher Education*.
Buckingham: Open University Press.
- Strathern, Marilyn, red (2000): *Audit Cultures. Anthropological Studies in Accountability, Ethics and the Academy*. Routledge: New York & London.
- Sörlin, Sverker (1996): *Universiteten som drivkrafter. Globalisering, kunskapspolitik och den nya intellektuella geografin*. Stockholm: SNS förlag.
- Tight, Malcolm (2003): *Researching Higher Education*.
Buckingham: Open University Press.
- Thrift, Nigel (2005): *Knowing Capitalism*. London: Sage.
- Törnqvist, Gunnar (2004): *Kreativitetens geografi*. Stockholm: SNS förlag.
- Urry, John (1998): Contemporary transformations of time and space. I Peter Scott, red: *The Globalization of Higher Education*, s 1–17. Buckingham: Open University Press.